

Spoštovani,

slovenski narod se je s prepričljivo večino, skoraj soglasno, izrekel za samostojno državo, je ob razglasitvi izida glasovanja na plebiscitu med drugim dejal predsednik tedanje slovenske skupščine dr. France Bučar. Izteka se šestnajsto leto od tistega dne. O samostojnosti, neodvisnosti, državotvornosti in ne nazadnje o pogumu, ki je bil takrat in ob dogodkih, ki so sledili, potreben, je bilo ob današnjem dnevu v preteklih letih precej povedanega. Nekoliko manj o človekovih pravicah, kljub temu, da je odločitev za samostojno državo odražala tudi hotenje po njihovem spoštovanju. Zakaj?

Naj se vrnem v čas pred plebiscitom. Leta 1989, ki ga je prvi predsednik Ustavnega sodišča po osamosvojitvi, dr. Peter Jambrek, na današnji dan pred trinajstimi leti poimenoval prevratno leto, je bila podpisana in prebrana Majniška deklaracija. Ta dokument ni izražal le težnje po samostojni državi, temveč je opredelil tudi vrednote, na katerih naj temelji slovenska država. Med njimi je na prvem mestu spoštovanje človekovih pravic. Zato je bil plebiscit tudi odločitev za človekove pravice. Seveda ne odločitev o tem, ali jih bomo imeli zapisane v ustavi samostojne države, temveč odločitev o tem, da mora ustanovitev samostojne države pomeniti tudi prehod iz sistema zapisanih človekovih pravic v sistem njihovega dejanskega uresničevanja in varstva. Pred petnajstimi leti je bilo to vključeno tudi v Ustavo Republike Slovenije. V njej je določeno, da se človekove pravice uresničujejo neposredno na njeni podlagi in da je država dolžna zagotavljati njihovo varstvo. Nadzor nad tem je kot zadnjemu razsodniku v državi zaupala ustavnemu sodišču.

O vlogi ustavnega sodišča, in o tem, ali sodi v okvir sodne veje oblasti in če sodi, v kolikšni meri, so stališča različna. Sam si težko predstavljam, da bi sodbe rednih sodišč v demokratični ureditvi lahko razveljavljali kakšen drug organ razen sodišča. Ne glede na to pa je dejstvo, da se je ustavnosodna presoja v zadnjem desetletju ali kakšnem letu več vzpostavila tudi v večini evropskih držav, ki so ob koncu osemdesetih oziroma v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja doživele demokratične spremembe. To je bila posledica utrjevanja zavesti o tem, kako pomembno je, da demokratično sprejete odločitve izvoljenih predstavnikov ljudstva spoštujejo vrednote, ki jih varuje ustava, med njimi na prvem mestu človekove pravice. Ustalilo se je spoznanje, da pravna država potrebuje varuha teh vrednot, varuha, ki ne deluje na politični podlagi, temveč na načelih pravnosti. Nepristranskega varuha torej, ki ima vse lastnosti sodnika. Vendar sodnika, ki ne odloča le o tem, kako udejanjiti voljo zakonodajalca, ampak odloča o tem,

ali je zakonodajalec pri urejanju pravnih razmerij spoštoval vrednote in pravice, zapisane v hierarhično najvišjem pravnem aktu v državi, in sodnika, ki lahko uporabo neustavnega zakona sankcionira.

Z umestitvijo ustavnega sodstva v ustavnopravni red tudi načelo delitve oblasti dobi globlji pomen. Načelo, ki od posameznih vej državne oblasti - zakonodajne, izvršilne in sodne - zahteva, da vsaka od njih odgovorno opravlja svoje dolžnosti, in ki zagotavlja, da so vse veje oblasti v enakopravnem, prirejenem položaju, ni samo sebi namen. Je v službi človeka, njegove svobode v najširšem pomenu te besede, torej v službi varstva človekovih pravic.

Ob grožnji terorizma in drugih oblik nasilja v sodobnem svetu, ki očitno še ni našel učinkovitih mehanizmov ali pa še nima zadosti volje za odpravo vzrokov nasilja, se pogosto kot najučinkovitejši način boja zoper različne oblike zla ponuja drugo zlo - omejevanje človekovih pravic. V času, ko se skušajo odpraviti posledice, ne pa vzroki napetosti in kriz, ko se zaradi posledic, pa naj bodo še tako hude, začne razlikovanje na podlagi etnične in verske pripadnosti, se človekovim pravicam pač ne piše najbolje – še več, vprašamo se lahko, ali so še povezovalni element globalne družbe ali pa se morda že sprevračajo v element razlikovanja. In to, kot velikokrat slišimo, v imenu svobode.

Ustavni varuhi človekovih pravic so se tako znašli pred novimi izzivi – ne samo pri nas. In morali jim bodo biti kos, sicer pravna država, katere temelj so človekove pravice, lahko postane zgolj obljubljeni dežela. Dežela, v kateri so človekove pravice sicer zapisane za vse, uresničujejo pa jih lahko samo nekateri. Zato je ena najtežjih nalog vsake demokratične oblasti ne le vzpostaviti, temveč tudi vzdrževati takšen sistem uresničevanja človekovih pravic, ki ne bo izključeval nikogar.

Že v uvodnem delu Splošne deklaracije človekovih pravic je zapisano: "Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice." Enakost v pravicah torej! Takšna zahteva izhaja tudi iz Evropske konvencije o človekovih pravicah in iz sodb Evropskega sodišča za človekove pravice, ki bdi nad slovenskim sistemom sodnega varstva človekovih pravic. Po stališču tega sodišča se enakost pravic ne kaže le kot zahteva, da so vsakomur, ne glede na katerokoli osebno lastnost, zagotovljene enake pravice. Kaže se predvsem kot zahteva po prizadevanju države, da ustvari oziroma zagotovi pogoje za dostopnost vseh človekovih pravic vsem.

A enakost pravic ni samo to, kar je zapisano. Je tudi zavest o tem, da človekove pravice niso samo moje in ne samo meni namenjene. Namenjene so vsem, zato jih nihče ne more odrekati nikomur in zato tudi ne morejo biti predmet preglasovanja. Če bi to postale, bi bile le še drobiž v igri za oblast. Postale in ostale bi enake, kot trava po bitki slonov – poteptane.

Enakosti pri uresničevanju človekovih pravic torej ni, če bi jih posameznik ali skupina uresničevala na račun pravic drugih ali celotne skupnosti. Pri njihovem uresničevanju je treba iskati ravnotežje med njimi in njihovimi nosilci. Mehanizmi vzpostavljanja tega ravnotežja so znani. Zajeti so v načelu sorazmernosti, ki je eno od temeljnih načel pravne države. Njegov namen je posamezniku zagotoviti, da bodo njegove človekove pravice tudi takrat, kadar je to zaradi iskanja ravnotežja pri njihovem uresničevanju upravičeno, omejene samo toliko, kolikor je to nujno potrebno.

Zato je v Ustavi zapisano: "Človekove pravice in temeljne svoboščine so omejene samo s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa ta ustava." Omejitve človekovih pravic so torej dopustne zaradi zagotavljanja pravic drugim, pa tudi zaradi varovanja javne koristi ali, kot večkrat slišimo, zaradi nacionalnega interesa. Prav tu lahko tiči nevarnost. Ali v konkretnem primeru gre ali ne gre za javno korist, torej za takšen razlog, zaradi katerega se lahko človekova pravica omeji, je vprašanje, na katerega ni vedno lahko najti odgovor. Vsakokratna večina v parlamentu je vedno prepričana, da razlog, zaradi katerega je z zakonom omejila kakšno človekovo pravico, pomeni javno korist. Večinoma jo res, včasih pa se javna korist enači s politično koristjo. Ni nujno, da bi bilo s slednjo samo po sebi kaj narobe, vendar tudi ni nujno, da se vedno prekriva z javno koristjo, kot jo je treba pojmovati v okviru presoje o njenem obstoju kot upravičenem cilju za ustavno dopustnost omejevanja človekovih pravic. Z vidika ustavnega sodstva bi zato popuščanje pritiskom katerekoli politične strani v parlamentu pomenilo brisanje meje med javno in politično koristjo. Vodilo bi v vode političnega odločanja oziroma sojenja, ki bi bilo v škodo človekovih pravic, še posebej v škodo enakosti pri njihovem uresničevanju. Tudi to je razlog, zaradi katerega imajo tisti, ki odločajo o tem, kdo bo ustavna sodnica ali ustavni sodnik, tako odgovorno nalogo.

Nemogoče je namreč vnaprej postaviti pravilo o razmejitvi med javno in politično koristjo, ki bi bilo uporabno za vse primere, ko se to vprašanje zastavi. Da meja med njima je, da torej obstaja, ni dvoma. Naloga vseh, ki so pri odločanju vezani na Ustavo, še zlasti ustavnih sodnikov, pa je, da v vsakem posameznem spornem primeru določijo njen potek. Pri tem ni mogoče iskati opornih točk v programih ali opredelitvah te ali one

politične opcije. Iskati jih je treba v Ustavi: če javna korist nima vsebinskega temelja v dolžnostih države do posameznikov, kot so zapisane v Ustavi, ne more predstavljati javne koristi, ki bi lahko bila upravičen razlog omejevanja človekovih pravic. Le ob takem pojmovanju javne koristi lahko človekove pravice ostanejo eden temeljnih elementov, ki zagotavlja uravnoteženost pri izvrševanju državne oblasti in, ne nazadnje, ena temeljnih vrednot države, zapisane že v Majniški deklaraciji. Tudi zato ustavno sodstvo niti posamezen sodnik ne more biti v službi ne parlamentarne večine in ne parlamentarne manjšine.

In če se za konec vrnem v tisto prevratno leto, v leto revolta in se vprašam, zakaj pa so človekove pravice tako dragocene in zakaj izgubljeni o njih toliko besed? Predsednik III. Senata ESČP dr. Boštjan M. Zupančič je v eseju z naslovom O spoštovanju zapisal: "Revolt je ne-spoštovanje. Če naj ima smisel, mora temeljiti na spoštovanju – do nečesa drugega." Morda lahko k temu dodam misel: kaj niso ta nekaj drugega človekove pravice, ki niso samo naše, so tudi nad nami, če jih enako kot sebi priznavamo drugim; med njimi tudi tisto, ki govori o pravici do dostojanstva – ne le svojega, tudi drugih. Za spoštovanje človeka in za njegovo dostojanstvo gre torej. Zanju sem glasoval na plebiscitu pred šestnajstimi leti. Prepričan sem, da tudi vi.

Čestitam ob dnevu samostojnosti in enotnosti.

Dr. Janez Čebulj

Ljubljana, 22.12.2006